

KAI KURIE CIVILINIŲ TEISIŲ GYNIMO YPATUMAI TAIKANT PREVENCINIŲ IEŠKINIŲ

Doc. dr. Virginijus Papirtis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 2 71 45 87
Elektroninis paštas ckk@mruni. lt

Inga Karulaitytė–Kvainauskienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 2 71 45 87
Elektroninis paštas ckk@mruni. lt

*Pateikta 2004 m. gruodžio 20 d.
Parengta spausdinti 2005 m. rugsėjo 8 d.*

Pagrindinės sąvokos: civilinė teisė, civilinių teisių gynimas, prevencinis ieškinys, civilinių teisių gynimo būdai.

S a n t r a u k a

Civilines teises galima ginti įvairiais būdais. Vienas iš teisminių civilinių teisių gynimo būdų – draudimas atlikti veiksmus, keliančius pagrįstą grėsmę žalai atsirasti (prevencinis ieškinys).

Teisinėje visuomenėje pažįstami tokie terminai kaip „vindikacinis ieškinys“, „negatorinis ieškinys“, „netiesioginis ieškinys“, „prevencinis ieškinys“. Pastarieji du priskiriami prie naujų teisinių sąvokų. Šio straipsnio tikslas – atskleisti prevencinio ieškinių, kaip vieno iš civilinių teisių gynimo būdų, taikymo sąlygas. Prevencinis ieškinys – naujas teisinis terminas Lietuvos civilinėje teisėje. 1964 m. civiliniame kodekse šis civilinių teisių gynimo būdas nebuvo įtvirtintas. Šiame straipsnyje aptariamos teoriškai mažai nagrinėtos, o praktiškai retai taikomos prevencinio ieškinių, kaip civilinių teisių gynimo būdo, prigimtis, taikymo variantai, kai kurios taikymo sąlygos, ypatumai. Nagrinėjami šio ir kai kurių kitų civilinių teisių teisminių gynimo būdų panašumai ir skirtumai.

Straipsnio autoriai nebando neginčijamai apibūdinti pozicijos dėl civilinių teisių gynimo remiantis prevenciniu ieškiniu taikymo sąlygas bei prevencinio ieškinių turinį, tačiau siūlo pamąstyti, kokioms konkrečioms sąlygoms esant gali būti tinkamai taikomas prevencinis ieškinys teisėjų praktikoje ir kaip juo remdamiesi subjektai galėtų veiksmingiau ginti savo civilines teises.

I v a d a s

Bet kokia, taip pat ir subjektinė civilinė, teisė turi subjektui realią reikšmę, jeigu ją galima apginti paties asmens, valstybės arba jos įgaliotų institucijų veiksmais. Civilistai seniai diskutuoja, kokios – procesinės ar materialinės – prigimties yra teisė į gynybą. Todėl vieni teisę į gynybą traktuoja kaip grynai procesinio pobūdžio (kaip subjekto teisę, kad teismas priimtų jo ieškinį; kaip subjekto teisę į jo ieškinių išnagrinėjimą ir į palankų sprendimą) [1;14–15], o kiti pripažįsta ir materialinę teisės į gynybą prigimtį. Pastaroji doktrina grindžiama požiūriu, kad materialinė subjektinė teisė lemia teisę į gynybą (*ubi jus, ibi remedium*) [2;6]. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas teisės į teis-

minę gynybą prigimtį, 1997 m. spalio 1 d. nutarime teigė, kad „neginamos žmogaus teisės ir laisvės taptų beprasmės, jeigu nebūtų atsižvelgiama į visuotinę taisyklę *ubi jus ibi remedium*: jei įstatymas suteikia teisę, jis duoda ir priemonę jai apginti. Tokios priemonės valstybės teisinėje sistemoje nustatomos šios valstybės įstatymais“ [3]. Teisę kreiptis į teismą numato Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis: „asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 1. 6 straipsnis nustato, kad civilines teises gina teismas. Apie teisę į teisminę gynybą kalba Teismų įstatymo 4 straipsnis bei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4 straipsnis. Taigi teisę į gynybą įtvirtina tiek *viešosios*, tiek *privatinės*, tiek *materialinės*, tiek *procesinės* teisės normos.

CK 1. 137 straipsnyje kalbama apie civilinių teisių įgyvendinimą ir įgyvendinimo ribas, o 1. 138 straipsnyje – apie civilinių teisių gynimą teisme. Civilinės teisės įgyvendinamos iki to momento, kai iškyla kokios nors kliūtys ir tampa būtina teisių gynība. Tokios kliūtys gali pasireikšti pareigų nevykdymu, piktnaudžiavimu teise trukdant įgyvendinti teises ar teisėtus interesus, ginču dėl teisės priklausymo ir pan.

Teisminė civilinių teisių gynības forma labiausiai atitinka šalių lygybės civiliniuose teisiniuose santykiuose principą. Teismine gynyba įpareigotas subjektas priverčiamas atlikti tam tikrus veiksmus arba susilaikyti nuo jų, kad asmuo galėtų įgyvendinti turimą teisę. Taigi teisės įgyvendinimas vienu atveju gali būti neprievartinis, kai teisę turinčiam asmeniui nedaroma jokių kliūčių tenkinti savo interesus, o kitu atveju grindžiamas tam tikra įpareigotam asmeniui taikoma prievarta.

Teismo taikomi gynimo būdai turi tam tikrą tikslą – kompensacinį arba apsauginį. Kompensaciniai teisių gynimo būdai taikomi tada, kai teisės jau pažeistos ir norima kompensuoti dėl to atsiradusius nuostolius ar kaip nors kompensuoti nukentėjusiajam jo teisių pažeidimu padarytą turtingą skriaudą [4; p. 229]. Apsauginiais teisių gynimo būdais turėtų būti suprantami tokie būdai, kurie apsaugo asmenį nuo jo teisių pažeidimo nutraukiant neteisėtus veiksmus, kartu užkertant kelią juos toliau atlikti arba draudžiant atlikti tam tikrus veiksmus, kurie kelia pavojų, kad bus atlikti. Apsauginiais būdais turėtų būti laikomi ir tokie, kurie pašalina ne tik pačius teisę pažeidžiančius veiksmus, bet ir tokių veiksmų rezultatus, šaltinius, galinčius būti pagrindu vėl pažeisti teises. Šiems būdams reikėtų priskirti ir tokius, kurie padeda išsiaiškinti teisių turėjimo klausimus ir taip užkerta kelią tolesniems ginčams. Taigi apsauginiai teisių gynimo būdai užtikrina teisės reagavimą ne tik į jau esantį teisės pažeidimą ir jo šalinimą, bet turi ir kitą tikslą – apginti teises nuo būsimų pažeidimų [4; p. 229].

Nebaigtinis teisminių civilinių teisių gynimo būdų sąrašas yra pateiktas CK 1. 138 straipsnyje. Vienas iš būdų, nagrinėjamų šiame straipsnyje, yra minėto straipsnio 3 punkte įtvirtintas prevencinis ieškinys – draudimas atlikti veiksmus, keliančius pagrįstą grėsmę žalai atsirasti. Prevencinio ieškinio normos detalizuojamos CK 6. 255 straipsnyje. Prevenciniu laikomas ieškinys, kurio dalykas yra reikalavimas uždrausti atsakovui atlikti tam tikrus veiksmus, galinčius padaryti žalos. Taigi prevencinio ieškinio tikslas – užkirsti kelią potencialiai žalai, kuri gali būti padaryta ateityje, apsaugoti asmenis nuo teisės pažeidimo užkertant kelią veiksams, kurios galima padaryti žalos. CK 6. 255 straipsnyje numatytas specialus prevencinio ieškinio taikymo atvejis – kai jau yra padaryta žalos ir yra realus pavojus, kad dėl šios veiklos jos vėl gali būti padaryta. Tuomet teismas ieškovo prašymu gali įpareigoti atsakovą sustabdyti ar nutraukti tokią veiklą. Taigi yra du prevencinio ieškinio taikymo variantai – *pirmas*, kai veiksmai kelia pagrįstą grėsmę žalai atsirasti, tačiau tokie veiksmai dar niekada žalos nesukėlė, ir *antras*, kai jau yra padaryta žalos ir yra realus pavojus, kad jos bus dar padaryta.

Prevencinio ieškinio prigimtis

Prevencinis ieškinys, kaip ir jam labai artimas kitas civilinių teisių gynimo būdas – užkirtimas kelio teisę pažeidžiantiems veiksams, įtvirtintas tame pačiame CK 1. 138 straipsnio 3 punkte, kildinamas iš negatorinio ieškinio (lot. – *actio negatoria*). Negatorinis ieškinys kildinamas iš romėnų teisėje žinoto nuosavybės teisės gynimo būdo – *actio negatoria*. Romėnų teisėje negatoriniu ieškiniu galėjo pasinaudoti valdantis savininkas dėl bet kokių trukdymų ir kėsinosi į jo nuosavybę (absoliuti gynyba). Dabar negatorinis ieškinys pareiškiamas, jeigu savininkui trukdoma normaliai naudotis jam priklausančiu turtu, nors ir neprarandant valdymo teisės (CK 4. 98 str.). Negatoriniai reikalavimai pareiškiami tada, kai savininkas turtą valdo, bet pažeidžiamos kitos (naudojimosi, disponavimo turtu, servitutai) teisės. Reikalavimą galima pareikšti iki to laiko, kol tęsiasi teisių pažeidimas. Negatorinio reikalavimo tikslas – nutraukti teisę pažeidžiančius veiksmus ir uždrausti juos ateityje. Savininkas negatoriniu ieškiniu gali užkirsti kelią ir gresiančiam pažeidimui ateityje. Negatoriniams reikalavimams netaikomi ieškininės senaties terminai, nes teisės pažeidimas yra tęstinio pobūdžio. Be to, pasinau-

dojus negatoriniu teisių gynimo būdu galima taikyti ir kitus teisės gynimo būdus – reikalauti atlyginti žalą ir kt. Negatorinis ieškinys dažniausiai taikomas daiktinės teisės gynimo srityje, tačiau gali būti taikomas ir ginant kitas civilines teises. Pavyzdžiui, negatorinis ieškinys gali būti taikomas ginant intelektinės nuosavybės ir asmenines neturtines teises.

Galimybės uždrausti atlikti veiksmus, keliančius pagrįstą grėsmę žalai atsirasti, įtvirtinimas Lietuvos Respublikos įstatymuose

Prevencinio ieškinio samprata Lietuvos Respublikos įstatymuose pirmą kartą įtvirtinta 2000 m. liepos 18 d. priėmus CK, kuris įsigaliojo 2001 m. liepos 1 d. Tačiau civilinių teisių gynimo būdas, kuriuo buvo galima uždrausti atlikti veiksmus, keliančius pagrįstą grėsmę žalai atsirasti, egzistavo ir anksčiau.

Vienas iš pirmųjų prevencinio teisių gynimo būdo taikymo galimybę įtvirtino Prekių ir paslaugų ženklų įstatymas, priimtas 1993 m. birželio 3 d. Šio įstatymo 28 straipsnis nurodė, kad „Teismas pagal ženklo savininko ieškinį gali priimti sprendimą nutraukti bet kokius veiksmus, pažeidžiančius arba *galinčius pažeisti* 20 straipsnio pirmojoje–penktojoje dalyse nurodytas teises“. 20 straipsnyje buvo nurodytos ženklo savininko teisės. 1994 m. sausio 18 d. redakcijos Patentų įstatymo Nr. I-372 41 straipsnis taip pat įtvirtina prevencinį teisių gynimo būdą: „Patento savininkas ar pareiškėjas turi teisę pareikšti ieškinį teisme bet kuriam asmeniui, pažeidusiam ar pažeidinėjančiam patentą arba paskelbta patentinę paraišką, kuriai suteikta laikina apsauga, ir prašyti nutraukti pažeidžiančius veiksmus, atlyginti padarytą žalą. Taip pat kiekvienas iš jų gali pareikšti ieškinį asmeniui, kuris savo veiksmais sudaro pažeidimo grėsmę“.

1998 m. birželio 16 d. Puslaidininkinių gaminių topografijų teisinės apsaugos įstatymo Nr. VIII-791 21 straipsnis, reglamentuojantis teisių gynimą, nustato, kad teisių pažeidimo atveju topografijos autorius arba savininkas gali reikalauti: gražinti padėtį, buvusią iki teisių pažeidimo, ir nutraukti arba panaikinti veiksmus, pažeidžiančius arba sukeliančius galimybę pažeisti teises. Kai kuriuose įstatymuose, išleistuose priėmus CK, taip pat atskirai reglamentuojamas prevencinio ieškinio institutas. Pavyzdžiui, 2000 m. spalio 10 d. Prekių ženklų įstatymo Nr. VIII-1981 50 straipsnis, reglamentuojantis teisių gynimą, nurodo, kad ženklo savininkas, gindamas savo pažeistas teises, turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, o šis gali priimti sprendimą dėl: įpareigojimo nutraukti visus veiksmus, pažeidžiančius arba galinčius pažeisti 38 straipsnyje nurodytas teises (50 str. 1 d. 2 punktas). 38 straipsnis reglamentuoja prekių ženklo savininko teises. 1999 m. gegužės 18 d. Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo Nr. VIII-1185 2003 m. kovo 23 d. redakcijos 77 straipsnio 3 punktas nurodo, kad autorių teisių, gretutinių teisių ir *sui generis* teisių subjektai, gindami savo teises, įstatymų nustatyta tvarka turi teisę kreiptis į teismą ir reikalauti uždrausti atlikti veiksmus, dėl kurių gali būti realiai pažeistos teisės arba atsirasti žala.

Taigi intelektinę nuosavybę reglamentuojantys teisės aktai jau daugiau kaip dešimt metų numatė prevencinį civilinių teisių gynimo būdą, dėl to šis teisių gynimo būdas nėra visiškai naujas Lietuvos Respublikos teisės sistemoje, tačiau naujajame CK buvo sukonkretintos prevencinio civilinių teisių gynimo būdo taikymo sąlygos, kada gali būti reiškiamas toks ieškinys ir ką turi įrodyti ieškovas, siekdamas apginti savo teises remdamasis šiuo ieškiniu.

Prevencinio ieškinio taikymo sąlygos

CK 1. 138 straipsnio 3 punkte numatyta, kad teismas, gindamas civilines teises, gali uždrausti atlikti tokius veiksmus, jeigu yra pagrįsta grėsmė atsirasti žalai. CK 6. 255 straipsnio pirmojoje dalyje numatyta, kad prevencinis ieškinys gali būti pareiškiamas, jeigu yra realus pavojus neteisėtais veiksmais padaryti žalos. Viena iš sąlygų, kurią reikia įrodyti reiškiant prevencinį ieškinį, yra realus pavojus, kad bus atliekami teisę pažeidžiantys veiksmai. Taigi prevencinis ieškinys siejamas su realiu pavojumi, jog gali būti pažeista teisė. Todėl svarbu išsiaiškinti, kas gali būti laikomas realiu pavojumi. Keldamas prevencinį ieškinį ieškovas turi įrodyti, kad atsakovo veikla kelia realų pavojų ir yra reali žalos tikimybė. Reali žalos tikimybė – tai tokie veiksmai, kurie yra iš tikrųjų, egzistuoja objektyviai, o ne ieškovo ar atsakovo vaizduotėje. Realumas yra atsakovo veiksmų egzistavimas erdvėje. Teismas realumo aplinkybes turi vertinti kiekvienu konkrečiu atveju. Tai yra vertinamasis kriterijus, priklausantis nuo individualios bylos aplinkybių. Todėl teismas, nagrinėdamas bylą ir sprenddamas, tenkinti ar ne prevencinį ieškinį, privalo įvertinti ir spręsti, ar ieškinys yra pagrįstas, ar yra realus pavojus atsirasti realiai žalai.

Tai, kad ateityje atsakovo veiksmais gali būti padaryta žalos, nėra preziumuojama, bet turi būti įrodyta. Ieškovas turi įrodyti, kad jo teisėms gresia konkretus realus pavojus. Tačiau CK 6. 255 straipsnio 2 dalyje yra numatyta prevencinio ieškinio atmaina, kurią taikant lengviau įrodyti, kad pavojus yra realus ir kad žala tikrai gresia. Įstatymas nustato, kad jeigu žalos jau padaryta eksploatuojant įmonę, įrenginį ar dėl kitokios ūkinės ar neūkinės veiklos ir yra realus pavojus, jog dėl šios veiklos vėl gali būti padaryta žalos, tai teismas ieškovo prašymu gali įpareigoti atsakovą sustabdyti ar nutraukti tokią veiklą. Šiuo atveju pavojus gresia jau antrą kartą, dėl to lengviau įrodyti, kad pažeidžiančių veiksmų grėsmė yra reali. Manytina, kad 6. 255 straipsnio 2 dalies formuluotė, leidžianti teismui „įpareigoti atsakovą sustabdyti ar nutraukti tokią veiklą“, kai jau ne pirmą kartą gresia realus pavojus ir jau yra padaryta žalos, leidžia teismui tenkinti ieškovo prašymą taikyti prevencinį ieškinį nustačius buvusios žalos faktą ir tai, kad žalos buvo padaryta analogiškais veiksmais, kuriuos dabar siekiama uždrausti, t. y. daugiau nereikia įrodinėti realaus pavojaus. Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, taikant prevencinį ieškinį ieškovo reikalavimai uždrausti atlikti veiksmus, galinčius padaryti žalos ateityje, daugiausia buvo grindžiami būtent praeityje padaryta žala [5]. Atsakovas, gindamasis nuo šios rūšies prevencinio ieškinio, gali bandyti įrodyti, kad tokios veiklos sustabdymas arba nutraukimas prieštarautų viešajai tvarkai. Ši norma įtvirtinta CK 6. 255 straipsnio 2 dalyje. Įstatymas tokio pobūdžio gynimąsi nustato tik prevenciniam ieškiniui, kuris reiškiamas, kai jau buvo padaryta žalos. Tačiau prevencinio ieškinio atveju, kai žalos dar nėra ir nebuvo padaryta, teismas galėtų netenkinti ieškinio, jeigu toks ieškovo teisės taikyti prevencinį ieškinį apribojimas yra būtinas viešajai tvarkai, t. y. teismas galėtų taikyti CK 1. 2 straipsnio 2 dalį, kuri reglamentuoja civilinių teisių apribojimo atvejus.

Pažymėtina, kad ginant civilines teises nuo asmens, kuris tęsia savo ūkinę ar kitokią pavojingą veiklą, keliančią realų žalos pavojų ateityje, galima taikyti du teisės gynimo būdus – užkirsti kelią teisė pažeidžiantiems veiksmais ir uždrausti atlikti veiksmus, keliančius realią žalos ateityje grėsmę.

Sunkiau įrodyti realų pavojų tuo atveju, kai ieškovo prašomais sustabdyti veiksmais dar nėra padaryta žalos, t. y. realus pavojus, kad jie bus padaryti, iškilo pirmą kartą. Tačiau tai nereikia, kad prevencinio ieškinio neįmanoma taikyti, kai dar nėra padaryta žalos, užtenka realios grėsmės, kad jos bus padaryta pirmą kartą.

Manytina, kad ieškovas savo ieškinyje turėtų nurodyti, kokios žalos galėtų padaryti veiksmai, kuriuos prašoma uždrausti. Žala teisės mokslo veikaluose dažniausiai apibūdinama kaip teisės saugomų asmeninių ir turtinių vertybių sunaikinimas ar pakenkimas neteisėtais veiksmais, turėjęs neigiamų pasekmių, kurias pagal įstatymus galima įvertinti turtine išraiška. Taigi reikšdamas prevencinį ieškinį ieškovas privalo nurodyti, kokia žala galima, kiek ji gali būti vertinama. Žalos sąvoka nesiejama su objekto ekonomine verte, todėl jos padaroma ir tada, kai poveikis pasireiškia objektams, kurių negalima ekonomiškai įvertinti, pavyzdžiui, žmogaus garbei, orumui, vardui ir kt. Kitais atvejais žalos gali būti padaroma turintiems medžiaginę išraišką, bet negalimiems ekonomiškai įvertinti objektams dėl jų pobūdžio – žmogaus sužalojimas, nužudymas, jo organų pažeidimas. Tačiau privalu žinoti, kad žalos gali būti padaroma tik tada, kai neigiamas poveikis pasireiškia teisės ginamiems ir saugomiems objektams, vertybėms ar interesams. Gali būti, kad asmuo patiria tam tikrus praradimus, tačiau jei tai nėra teisės ginamas objektas, tai apie žalą teisiniu požiūriu kalbėti negalima [6]. Be to, reikšminga tai, kad žalą galima būtų įvertinti turtine išraiška. CK 6. 249 straipsnio 1 dalis nustato, kad „žala paprastai yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų“, t. y. netiesioginiai nuostoliai. Kitaip tariant, tai turtinė žala, o neturtinė žala yra reglamentuojama CK 6. 250 straipsnio 1 dalyje. Tai asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimasis, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita žala, teismo įvertinta pinigais. Taigi, kalbant apie prevencinį ieškinį, svarbi šio gynimo būdo taikymo sąlyga yra tikimybė atsirasti žalai, kuri gali pasireikšti kaip žala turtui, žala asmeniui ar moralinė (neturtinė) žala. Be to, svarbu, kad žalą būtų galima įvertinti turtine išraiška. CK 6. 250 straipsnio 2 dalis nurodo, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Taigi jeigu būsimos žalos negalima įvertinti turtine išraiška, t. y. jeigu įstatymai nenumato, kad neturtinė žala atlyginama, manytina, kad prevencinis ieškinyje negali būti tenkinamas.

Prevencinis ieškinyje gali būti tenkinamas, nors teisės pažeidimas dar ir nepadarytas. Ieškovas turi įrodyti, kad atsakovas atlieka būtent tokius veiksmus, dėl kurių netrukus gali atsirasti žala, ir tuomet atsakovas atsakys bendraisiais civilinės atsakomybės pagrindais. Manytina, kad ieškovas turi įrodyti, kad veiksmai, kuriuos atlieka atsakovas, yra neteisėti veiksmai, tačiau kol kas nesukėlę jokių pasekmių, t. y. nėra priežastinio ryšio tarp šių veiksmų ir žalos, nes žalos dar neatsirado. Logiška išvada: jeigu asmens veiksmai teisiniu požiūriu yra nepriekaištingi, tai jokios rūšies teisinė atsakomybė

negali atsirasti, vadinasi, civilinė atsakomybė irgi. Teisėtais veiksmais padaryta žala negali sukelti civilinės atsakomybės, tai aiškiai nustato CK 6. 246 straipsnio 3 dalis. Neteisėti veiksmai suprantami plačiaja prasme – t. y. nevykdymas įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai (CK 6. 246 str.). Ar asmens elgesys neteisėtas, turi būti vertinama pagal teisės aktų reikalavimus. Jei veiksmai neatitinka teisės aktų reikalavimų, tai tokie veiksmai laikomi neteisėtais. Kaip matyti iš įstatymų leidėjo įtvirtinto neteisėtų veiksmų apibrėžimo, neteisėtumas gali pasireikšti dvejopai – aktyviu veikimu arba pasyviu neveikimu. Aktyviais veiksmais, kurie yra neteisėti, pažeidžiama teisės nustatyta teisinė pareiga – asmeniui nurodoma: 1) elgtis tam tikru būdu arba 2) atitinkamu būdu, arba iš viso niekaip toje situacijoje nesielgti, t. y. asmuo nevykdo šio pobūdžio teisinių pareigų ir aktyviais veiksmais pažeidžia teisinę pareigą. Pasyviu elgesiu asmuo gali pažeisti teisės normų numatytą teisinę pareigą – asmuo įpareigojamas atlikti tam tikrus veiksmus, o jų neatlikimas pasireiškia arba gali pasireikšti neigiamomis žalingomis pasekmėmis – žala. Abiem atvejais konstatuojama, kad konkretus elgesys neatitinka teisės nustatytų elgesio standartų.

Kad veiksmai turi būti neteisėti, patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vienoje savo nutarčių konstatuodamas, kad „tais atvejais, kai atstovaujamasis įgalina atstovą veikti taip, kad pačiu įgaliojimu, kaip sandoriu, jau pažeidžiamos trečiųjų asmenų teisės ar įgaliojime nurodytos teisės neatitinka įstatymų bei susitarimų, tai tretieji asmenys, kurių teisės gali būti pažeistos vykdant tokius įgaliojimus, gali reikšti prevencinį ieškinį (CK 1. 138 str. 3 punktas)“ [7].

Manytina, kad prie veiksmų, kuriuos gali būti siekiama uždrausti, turėtų būti priskiriami ir piktnaudžiavimas savo teisėmis.

Galimos dvi piktnaudžiavimo teise rūšys: 1) piktnaudžiavimas teise, atliekamas turint išskirtinį tikslą padaryti kitam asmeniui žalos; 2) piktnaudžiavimas teise neturint tikslo padaryti žalos, bet objektyviai darant kitam asmeniui žalos. Abiem šiais atvejais manytina, kad asmuo atlieka neteisėtus veiksmus, nes pažeidžia vieną iš pagrindinių civilinių teisių įgyvendinimo principų – draudimą piktnaudžiauti savo teisėmis. Piktnaudžiuojama teise tada, kai asmuo, veikdamas, kada leidžia jam priklausanti teisė ir galimybės, sudarančios teisės turinį, naudoja tokias teisės įgyvendinimo formas, kurios peržengia įstatymo nustatytas teisės įgyvendinimo ribas. Pavyzdžiui, Rusijos profesorius V. P. Gribanovas piktnaudžiavimo teise sampratą formulavo taip: „Piktnaudžiavimas teise yra ypatingos rūšies civilinės teisės pažeidimas, kai įgyvendindamas savo teisę teisės subjektas paprastai neperžengia bendrojo elgesio normų, kurias nustato šios teisės turinys, bet panaudoja neleistas tos teisės įgyvendinimo formas, būdus“ [8; p. 34]. Panašiai piktnaudžiavimą teise apibūdina ir profesorius V. Mikelėnas. Pavyzdžiui, jis rašo: „Atvejis, kai asmuo, įgyvendindamas savo teisę, pažeidžia asmens teisę arba realizuoja savo teisę priešingai tos teisės prigimčiai ar visuomenės moralės principams, yra vadinamas piktnaudžiavimu teise“ [9; p. 109,110]. O profesorius P. Vitkevičius nurodo, kad piktnaudžiavimas civilinėmis teisėmis dažniausiai reiškiasi šiais trimis atvejais: 1) kai teisę turintis asmuo panaudoja jam subjektine teise suteiktas galimybes neleistinam tikslui, arba, kitaip sakant, įgyvendina teisę prieštaraujant jos paskirčiai mūsų visuomenėje; 2) kai subjektinės teisės suteiktos galimybės įgyvendinamos neleistinomis priemonėmis; 3) kai teisę turintis subjektas savo teisę gina įstatymų neleidžiamomis gynimo priemonėmis [10; p. 24].

Šiuo metu galiojančiame CK suformuluotas draudimo piktnaudžiauti savo teise principas, draudžiantis įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų arba varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus arba darytų žalos kitiems asmenims, arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Kodekse nurodyta, kad žala, padaroma kitiems asmenims piktnaudžiaujant teise, yra pagrindas taikyti civilinę atsakomybę. Taigi manytina, kad kitais atvejais, kai dar nėra padaryta žalos, ginantis nuo piktnaudžiavimo teise galima būtų taikyti prevencinį ieškinį.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2002 m. rugsėjo 17 d. civilinėje byloje V. Norkus v. UAB gamybinė-komercinė firma „Fonas“ Nr. 3K-7-801/2002, bylų kat. 16. 9, 19. 3, 21. 2. 2. 1, išaiškino, kad „sprendžiant ginčą dėl akcininko teisės į informaciją ribojimo, kiekvienu atveju turi būti nustatomi reikšmingi faktai, kurių pagrindu konkrečiam akcininkui gali būti atsisakyta suteikti informaciją apie bendrovės veiklą. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1. 137 straipsnio 2 dalis įtvirtina bendrą nuostatą, kad įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų. Šio straipsnio 3 dalyje nustatytas draudimas piktnaudžiauti savo teise bei pasekmės tokio piktnaudžiavimo atveju: teismas gali atsisakyti ginti asmens subjektinę teisę. Piktnaudžiaujantis savo teise asmuo nebūtinai turi turėti tiesioginį tikslą pa-

daryti žalą bendrovės ar kitų akcininkų interesams, tačiau žala kitiems asmenims vis dėlto gali atsirasti asmeniui nesažiningai siekiant savo interesų patenkinimo“. Šiuo atveju Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad atsakovas turi teisę reikšti prevencinį ieškinį siekdamas uždrausti atlikti veiksmus, keliančius pagrįstą grėsmę žalai atsirasti, t. y. įmonė turi teisę prašyti teismo uždrausti akcininkui įgyvendinti savo teisę į informaciją, jeigu yra realus pavojus, kad tai gali pakenkti įmonei. Akcininkas, reikalaudamas informacijos apie įmonę, piktnaudžiavo savo teise, nes jau buvo padaręs žalos įmonei, turėjusios jam svarbios informacijos.

Kadangi, kaip minėta, prevencinis ieškiny s kildinamas iš negatorinio ieškinio, manytina, kad ir prevencinio ieškinio normos daugiausia gali būti taikomos ginant panašias teises, kurias gina negatorinis ieškiny s, – absoliutaus pobūdžio teises. Absoliučių teisių turinys reiškiasi tuo, kad teisę turintis asmuo gali pats atlikti veiksmus, numatytus savo subjektinėmis teisėmis, o įpareigoti asmenys privalo jam netrukdyti. Būtent daiktinės teisės, kylančios iš intelektinės nuosavybės ar asmeninės neturtinės teisės, pasižymi tuo, kad yra absoliutaus pobūdžio – subjektyvių teisių turėtojai įgyvendina šias teises, o iš trečiųjų asmenų reikalaujama tik netrukdyti naudotis minėtomis teisėmis. Jokių aktyvių pareigų kiti asmenys neturi. Be to, įgyvendinti absoliutaus pobūdžio teises gali konkretus asmuo, o pareigą netrukdyti naudotis daiktinėmis, intelektinės nuosavybės arba asmeninėmis neturtinėmis teisėmis turi neribotas ratas asmenų. Pavyzdžiui, teismas apgynė akcinės bendrovės asmenines neturtines civilines teises pareiškus prevencinį ieškinį dėl uždraudimo akcininkui teikti informaciją, nes specifinio pobūdžio informacijos pateikimas akcininkui, įtariamam bendrovei padarytu nusikaltimu, kelia pagrįstą žalos atsiradimo grėsmę [11].

Kadangi žalos keliant prevencinį ieškinį paprastai dar nepadaryta, tai šiuo atveju atsakovo kaltė nėra būtina tam, kad būtų galima tenkinti ieškinį, todėl ieškovas privalo įrodyti potencialią žalos grėsmę ir tai, kad būtent atsakovo neteisėti veiksmai gali tą žalą sukelti. Tokios praktikos laikosi ir Aukščiausiasis Teismas, vienoje bylų konstatuodamas, kad sprendžiant klausimą dėl tokių civilinių teisių gynimo būdų kaip prevencinis ieškiny s taikymo, esant neteisėtų veiksmų faktui, atsakovo kaltės klausimas yra nesvarbus [12].

Reikalavimams uždrausti atlikti keliančius teisės pažeidimo grėsmę veiksmus gali būti reiškiama s tol, kol egzistuoja reali tokių veiksmų grėsmė.

Prevencinį ieškinį gali pareikšti asmuo, kuriam gresia žala. Gindamas viešąjį interesą tokį ieškinį taip pat gali pareikšti prokuroras arba organizacijos, kurioms įstatymas suteikia teisę ginti tam tikrus interesus.

Prevencinio ieškinio ir kitų civilinių teisių gynimo būdų atskyrimas

Prevencinis ieškiny s, kaip ir kiti civilinių teisių gynimo būdai, gali būti taikomas su kitais civilinių teisių gynimo būdais. CK 6. 255 straipsnio 3 dalis nustato, kad teismo atsakymas tenkinti prevencinį ieškinį neatima teisės reikalauti atlyginti dėl tos veiklos atsiradusią žalą. Pavyzdžiui, teismas netenkino ieškinio uždaryti gamyklą, bet ieškovas, kuriam dėl gamyklos išmetamų kenksmingų medžiagų padaroma žala, turi teisę į jos atlyginimą [13; p. 356].

Prevencinį ieškinį reikėtų atriboti nuo kitų panašiausių civilinių teisių gynimo būdų. Kaip minėta, prevencinis ieškiny s – ypatingas apsauginis civilinių teisių gynimo būdas. Šis būdas yra vienintelis, absoliučiai prevencinio pobūdžio. Kitas civilinių teisių gynimo būdas, iš dalies preventyviai ginantis civilines teises, yra užkirsti kelią teisę pažeidžiantiems veiksams. Abu šie būdai, kaip turintys prevencinį tikslą, yra reglamentuoti viename CK 1. 138 straipsnio punkte. Literatūroje kartais šie reikalavimai vadinami bendruoju reikalavimu nutraukti neteisėtus veiksmus ir prevenciniu reikalavimu nutraukti neteisėtus veiksmus [14; p. 23]. Kai kurie autoriai reikalavimą uždrausti atlikti veiksmus, galinčius pažeisti teises ir padaryti žalą, laiko atskira neteisėtų veiksmų nutraukimo rūšimi [4; p. 249]. Abu šie gynimo būdai yra apsauginiai ir kildinami iš negatorinio ieškinio. Abiem atvejais *nereikia* įrodyti asmens kaltės norint pritaikyti gynimo būdą. Esminis neteisėtų veiksmų nutraukimo ir prevencinio ieškinio skirtumas yra tas, kad *pirmu atveju* teisės pažeidimas jau padarytas ir tęsiamas, o *antruoju atveju* nėra teisės pažeidimo, tačiau yra reali jo grėsmė.

Prevencinis ieškiny s panašus ir į kitą civilinių teisių gynimo būdą – žalą atlyginimą. Abiem atvejais ginami tie patys teisiniai gėriai. Tačiau prevencinio ieškinio atveju teisės pažeidimas dar nėra padarytas. Skiriasi šių gynimo būdų taikymo tikslas. Žalos atlyginimo būdu iš esmės siekiama kompensuoti patirtus nuostolius, tuo tarpu prevenciniu ieškiny u – apsaugoti teisę nuo pažeidimo. Žalos atlyginimu siekiama pašalinti teisės pažeidimo padarinius, o prevenciniu ieškiny u – kad neatsirastų teisės pažeidimas. Žalos atlyginimo atveju būtina įrodyti pažeidėjo kaltę. To nereikia prevencinio ieškinio atveju.

Prevencinis ieškinyis ir civilinių teisių gynimo būdas pripažįstant teises yra panašūs, nes abu yra apsauginiai teisių gynimo būdai. Be to, taikant preventinį ieškinį kai kuriais atvejais gali reikėti prašyti teismo pripažinti, kad asmuo turi tą teisę, kuriai kyla grėsmė. Tačiau šie būdai skirtingi, nes reikalaujant pripažinti teisę nereikia įrodinėti, jog jai gresia pavojus, gali būti padaryta žalos.

Prevencinis ieškinyis skiriasi nuo teisės gynimo būdo, kuriuo teismas atkuria buvusią iki teisės pažeidimo padėtį. Pagrindinis skirtumas – siekiant patenkinti preventinį ieškinį nebūtina įrodinėti teisės pažeidimo. Be to, padėties, buvusios iki teisės pažeidimo, atkūrimas yra kompensacinis gynimo būdas. Panašiai skiriasi ir priteisimas įvykdyti pareigą natūra.

Taikant bet kurį iš civilinių teisių gynimo būdų galiausiai paaiškėja, kad naudojamas padėties, buvusios iki teisės pažeidimo atkūrimo, būdas ir užkirtimo kelio pažeidžiantiems veiksams ar uždraudimas atlikti veiksmus, keliančius pagrištą žalos grėsmę, būdai. Pavyzdžiui, netesybų išieškojimas leidžia įgaliotam asmeniui likviduoti pažeidimo padarinius, priversti pažeidėją atlikti pareigą ir užkirsti kelią pažeidimui, taip pat yra bendra ir individuali prevencija.

Išnagrinėti preventinio ieškinio taikymo pagrindiniai aspektai patvirtina, kad tinkamai panaudotas šis civilinių teisių gynimo būdas turi didelę reikšmę ginant civilines teises, dažniausiai absoliutaus pobūdžio. Šis būdas preventiškai saugo asmenų teises nuo būsimų teisės pažeidimų ir žalos atsiradimo. Absoliutaus pobūdžio teisių, leidžiančių jų turėtoją vienasmeniškai įgyvendinti savo teises, ypatingumas suteikia teisių turėtojui galimybę vienasmeniškai uždrausti kėsintis į jo teises.

Išvados

Apibendrinant galima padaryti tokias išvadas:

1. Civilinių teisių gynimo būdas, kuriuo buvo galima uždrausti atlikti veiksmus, keliančius pagrištą žalos atsiradimo grėsmę, Lietuvos civilinėje teisėje egzistuoja jau daugiau nei dešimt metų.

2. 2000 m. priimtas CK įtvirtino naują teisinę kategoriją Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje – preventinį ieškinį.

3. Preventinis ieškinyis yra vienas iš apsauginių civilinių teisių gynimo būdų, užtikrinančių teisės reagavimą ne tik į jau esantį teisės pažeidimą ir jo šalinimą, bet ir apginantį teises nuo būsimų pažeidimų.

4. Preventinis ieškinyis kilęs iš negatorinio civilinių teisinių gynimo būdo.

5. Viena iš sąlygų, kurią reikia įrodyti reiškiant preventinį ieškinį, yra realus pavojus, kad bus atliekami teisę pažeidžiantys veiksmai.

6. CK 6. 255 straipsnio 2 dalies formuluotė, leidžianti teismui „įpareigoti atsakovą sustabdyti ar nutraukti tokią veiklą“, kai jau ne pirmą kartą gresia realus pavojus ir jau yra padaryta žalos, leidžia teismui tenkinti ieškovo prašymą taikyti preventinį ieškinį nustačius buvusios žalos faktą ir tai, kad žalos buvo padaryta analogiškais veiksmais, kuriuos dabar siekiama uždrausti, t. y. daugiau nereikia įrodinėti realaus pavojaus.

7. Svarbi preventinio ieškinio taikymo sąlyga yra žalos, kuri gali pasireikšti kaip žala turtui, žala asmeniui ar moralinė (neturtinė) žala, atsiradimo tikimybė. Reikšdamas preventinį ieškinį ieškovas turi įrodyti, kad veiksmai, kuriuos atlieka atsakovas, yra neteisėti veiksmai, tačiau kol kas nesukėlę jokių pasekmių, t. y. nėra priežastinio ryšio tarp šių veiksmų ir žalos, nes žalos dar neatsirado. Prie veiksmų, kuriuos gali būti siekiama uždrausti reiškiant preventinį ieškinį, priskirtinas ir piktnaudžiavimas savo teisėmis.

8. Preventinio ieškinio normos daugiausia taikytinos ginant panašias teises, kurias gina negatorinis ieškinyis, – absoliutaus pobūdžio teises. Absoliučių teisių turinys reiškiasi tuo, kad teisę turintis asmuo gali pats atlikti veiksmus, numatytus savo subjektinėmis teisėmis, o įpareigoti asmenys privalo jam netrukdyti.

LITERATŪRA

1. **Riazanovskij V. A.** Edinstvo procésa. Moskva: Gorodéc, 1996.
2. **International** Encyclopedia of Comparative Law. /J. C. B. (Paul Siebek). Tubingen, 1987. Vol XVI. Ch. 4.
3. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997. Nr. 91–2289.

4. **Mizaras V.** Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai. Vilnius: Justitia, 2003.
5. **LAT CBS** teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 17 d. nutartis c. b. UAB gamybin-komercinė firma „Fonas“ Norkus V., Nr. 3K–3–801/2002, kat. 16. 9, 19. 3, 21. 2. 2. 1.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 18 d. nutartis civ. b. L. Karosas L. Pileckienė, Nr. 3K–3–1366/2002, kat. 19. 3.
6. **Norkūnas A.** Konvencinės ir deliktinės civilinės atsakomybės mokymo dalyko kursas. Vilnius, 2002.
7. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 17 d. nutartis civ. b. Nr. 3 K–3–45/2005
8. **Грибанов В. П.** Пределы осуществления и защиты гражданских прав. Москва, 1992.
9. **Mikelėnas V.** Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius, 1995.
10. Civilinė teisė. – Kaunas, 1997.
11. **LAT CBS** teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 17 d. c. b. V. Norkus v. UAB gamybinė-komercinė firma „Fonas“ Nr. 3K–7–801/2002, bylų kat. 16. 9, 19. 3, 21. 2. 2. 1
12. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 24 d. nutartis c. b. Diesel S. P. A. v. UAB „Mita“ Nr. 3K–3–1069/2003, kat. 80, 39. 2. 3, 25. 7.
13. **Lietuvos Respublikos** civilinio kodekso komentaras (sud. V. Mikelėnas). Šeštoji knyga. Prievolių teisė. (1). 1 leid. Vilnius: Justitia, 2003.
14. **Fritzsche J.** Unterlassungsanspruch und Unterlassungsklage. Berlin u. a.: Springer, 2000.

Some Peculiarities of Defending of Civil Rights applying Preventive Lawsuit

*Assoc. Prof. Dr. Virginijus Papirtis
Inga Karulaitytė-Kvainauskienė
Mykolas Romeris University*

Keywords: civil law, protection of civil rights, preventive lawsuit; modes of protection of civil rights.

SUMMARY

The article deals with a category of preventive lawsuit, which is quite rarely observed in the reality and judicial practice of the recent years.

The aim of the article is to reveal the conditions of the application of the preventive lawsuit as one of the pattern of the defense of the civil rights. Preventive lawsuit is a new term in the civil law of Lithuania. There were no such term and such pattern of the defense of civil rights in the civil code of 1964.

Within the pale of this article it is discussed the nature of the preventive lawsuit, the modes of applications, some conditions and peculiarities of the preventive lawsuit as one of the pattern of the defense of the civil rights.

The article deals with the similarities and differences of the preventive lawsuit and some other patterns of the defense of civil rights, which are applied in the court.

The authors of the article are not seeking to present the unchallenged position describing the conditions of the application of the preventive lawsuit and contents of the preventive lawsuit, but offers to discuss on what conditions the preventive lawsuit may be applied in the judicial practice and how the subjects of the civil law may use this lawsuit more effective.

